

George G. Potra

*Osusky–Titulescu**

Excelență,
Stimați colegi,

Încerc aici, împreună cu dumneavoastră, o reală bucurie și o profundă satisfacție.

Pentru că omagiem cu această ocazie pe Stefan Osusky, o personalitate remarcabilă a vieții politice și diplomatice slovace (recte cehoslovace).

Pentru că ni se oferă printr-o foarte interesantă expoziție – cu piese prea puțin cunoscute la noi, unele văzându-le pentru prima dată – posibilitatea de a ne apropia și cunoaște un destin de excepție.

Îl întâmpinăm pe Stefan Osusky la București, după 68 de ani de la prima și unica sa vizită la noi, cu profund interes și reală considerație.

Pentru că ni se oferă ocazia de a evoca secvențe semnificative ale relațiilor româno-slovace în general și ale raporturilor dintre oamenii politici din cele două țări ale noastre, dintre Nicolae Titulescu și Stefan Osusky în particular.

În fine, pentru că această expoziție și acest simpozion, onorate de prezența dumneavoastră, prestigioși diplomați, profesori și cercetători aparținând intelectualității de vârf din cele două țări ale noastre, au loc la puține zile după vizita primului-ministru român în Slovacia, după contactele acestuia cu înalte personalități ale lumii politice – cu președintele guvernului slovac, dl Mikulas Dzurinda, cu președintele Parlamentului slovac, dl Pavol Hrušovski –, cu oameni de afaceri – în cadrul Forumului oamenilor de afaceri româno-slovac –, cu eminenți oameni de știință și cultură, la Universitatea „Komensky“, unde șeful guvernului român a pronunțat discursul *Nicolae Titulescu: Proiectul european – istorie, prezent și viitor*, primind în același cadru Marea Medalie de Aur, exact acolo unde în urmă cu 66 de ani, la 19 iunie 1937, ilustrul nostru înaintaș Nicolae Titulescu era onorat cu titlul de *doctor honoris causa*, și, în fine, după omagiul adus la Zvolen, împreună cu alte oficialități române și slovace, la căpătâiul celor 11.000 de români căzuți pentru eliberarea Cehoslovaciei și care își dorm somnul de veci în pământ străin, dar prieten.

Nu-mi propun în niciun fel să fac prin această intervenție un excurs consacrat relațiilor celor două țări ale noastre, rezumându-mă la segmentul

---

* Alocuțiune rostită de George G. Potra, director executiv al Fundației Europene Titulescu, director științific al Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale din România, la Simpozionul consacrat lui Stefan Osusky cu ocazia inaugurării unei expoziții fotodocumentare, Muzeul Național de Istorie al României, București, 10 martie 2003; în Adrian Năstase, George G. Potra, *Titulescu – Ziditor de mari idealuri*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2007, pp. 137–152.

temporal în care s-au afirmat pe scena istoriei oameni de talia lui Titulescu și a lui Osusky.

Voi spune însă, voi sublinia, și aceasta se impune cu necesitate, că părinții fondatori ai României moderne s-au întâlnit în mod firesc cu liderii mișcării naționale din Slovacia în lupta pentru eliberarea de sub lanțurile înrobitoare ale unui ipocrit și anacronic imperiu, în lupta pentru crearea unui stat independent, desfășurând o acțiune neslăbită și solidară în toate capitalele occidentale, în Europa și dincolo de Ocean, pentru sensibilizarea opiniei publice și capacitarea cercurilor și personalităților politice cu orientare democratică.

Istoria a dat dreptate aproape concomitent românilor și slovacilor, conferind tradițiilor bilaterale un plus de încărcătură politică și afectivă.

Aproape de noi, sub raport geografic și istoric, Slovacia a reprezentat pentru noi un prieten și un aliat – realitate pe care oamenii noștri politici, și nu numai, nu au pierdut nicio ocazie pentru a o afirma și sublinia.

Aflat la Košice sau la Bratislava, Nicolae Titulescu a ținut să evoce, în mai multe rânduri, cu pregnanță, individualitatea generoasă și inconfundabilă a ethosului slovac, pe de o parte, identitatea aspirațiilor noastre europene, de pace și securitate, pe de altă parte.

Vorbind la Bratislava, la 19 iunie 1937, Nicolae Titulescu considera Slovacia drept „o prelungire a propriului teritoriu național“, apreciind că ea „a realizat în 20 de ani de independență atâtea progrese în domeniul material, științific, literar și artistic, încât s-a putut spune, pe bună dreptate, că pe aripile ei cultura slovacă poartă victorioasă întregul geniu național către un nou și splendid viitor“,¹ iar la Košice, la 11 decembrie 1933, afirma că „se vorbește atât de bine românește, încât am impresia că n-am părăsit România“.²

Școala diplomatică românească – și numai – împărtășește gândurile și aprecierile lui Nicolae Titulescu privind istoria și cultura slovacă, tradițiile și aspirațiile slovace.

Luând cuvântul la Universitatea „Komensky“, acolo unde au fost onorați în timp cu titlul de *doctor honoris causa* marele om politic și diplomat Nicolae Titulescu, ilustrul istoric Nicolae Iorga și fascinantul matematician Grigore Moisil, Adrian Năstase ținea să afirme: „Citind discursul său din 19 iunie 1937, cu prilejul primirii titlului de *doctor honoris causa* al Universității „Komensky“, am avut revelația nu numai a viziunii sale europene, pe care am studiat-o cu pasiune de-a lungul anilor, dar și a semnificației profunde a comuniunii de spirit care stă la baza aspirațiilor românilor și slovacilor în acest nou context european. // Cu șaiszeci și șase de ani în urmă, Titulescu a înțeles perfect formele de solidaritate de care continentul nostru și întreaga zonă euroatlantică au nevoie. // Pe de o parte, respectul său profund pentru poporul slovac, respect pe care îl împărtășesc cu entuziasm, își are originea în tradiția de prietenie durabilă care a modelat

istoria noastră în spațiul geografic marcat de prezența munților Carpați și a apelor Dunării. Dar nu numai aspirațiile și obiectivele noastre convergente ne unesc: aparținem aceluiași spațiu cultural care a dat înaintași de statură europeană, printre care aș dori să-i amintesc pe: Samuel Micu Klein, umanistul slovac Stefan Pilarik, cărturarul renașcentist Nicolaus Olah, celebrul politician Milan Hodža și scriitorii slovaci Hecko și Ivan Krasko, pentru care poetul român Mihai Eminescu a reprezentat un model suprem. Să ne amintim, de asemenea, de Jan Levoslav Bella, muzicianul care a compus timp de patruzeci de ani la Sibiu, sau de studenții slovaci care veneau să studieze în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea, după închiderea colegiilor slovace.³

La confluența unor identități de tradiție și aspirație, Nicolae Titulescu s-a întâlnit cu mari personalități politice, cu diplomați de prestigiu, cu eminenți oameni de cultură, care, fără a-și uita sorgința, desfășurau în perioada interbelică o acțiune comună în cadrul și în numele Cehoslovaciei.

Din orice asemenea enumerare, oricât de sumară, n-ar putea lipsi numele oamenilor de stat: Tomáš Garrigue Masaryk, președinte al Cehoslovaciei (1918–1935), membru de onoare al Academiei Române (1934); Edvard Beneš, ministru de Externe (1918–1935), prim-ministru (1921–1922), președinte al Cehoslovaciei (1935–1938; în exil, la Londra, 21 iulie 1940–4 aprilie 1945; apoi în țară, 4 aprilie 1945–7 iunie 1948), membru de onoare al Academiei Române (1934); Milan Hodža, prim-ministru al Cehoslovaciei (1935–1938); Abatele Metodi Zavoral (Jan Nepomicky), *doctor honoris causa* al Universității din Cluj, membru de onoare al Academiei Române (1919); ale oamenilor politici și diplomaților: Kamil Krofta, ministru la Vatican, la Viena, la Berlin, delegat la Societatea Națiunilor, ministru de Externe (1936 – 1938), membru de onoare al Academiei Române (1938); Stefan Osusky, ministru la Londra, la Paris; Jan Masaryk, ministru la Londra; Ferdinand Veverka, ministru la București, Berna, Washington, Viena, din nou la București, Rudolf Künzl-Jizerski, ministru la București, Berna, Viena, delegat la Societatea Națiunilor; Jan Seba, ministru la Belgrad, București, Shanghai. Lista nu s-a dorit și nu este exhaustivă.

Demnitățile pe care aceste personalități le-au avut, locurile unde au funcționat și – nu în ultimul rând – problematica ce a confruntat România și Cehoslovacia, precum și demersurile în care cele două țări s-au aflat alături, motivează și explică zonele și punctele de contact ale diplomatului român cu diplomații cehoslovaci.

Convergența punctelor de vedere, mergând uneori până la identitate, o regăsim în manifestări bi și multilaterale, unele dintre ele de substanță politică, desfășurându-se chiar în Slovacia.

Dați-mi voie să mă opresc doar la două dintre ele.

La Košice, la 11 decembrie 1933, deci în urmă cu 70 de ani, ministrul de Externe român a avut trei întâlniri și convorbiri cu ministrul de Externe cehoslovac, la capătul cărora Nicolae Titulescu declara: „Revizuirea tratatelor înseamnă război. Noi voim pacea. Dacă alții nu o vor, nu ne temem nici de acesta“.⁴ „Cererea guvernelor străine, față de refuzul formal și repetat al Micii Înțelegeri de a ceda un centimetru patrat din teritoriul său, este nu numai un act ilegal, dar și un act ostil, fiindcă constituie o imixtiune în afacerile interne ale unor țări suverane. Persistența în acte de ostilitate de această natură, departe de a servi pacea, pregătește războiul; căci dacă revizuirea nu poate să se facă decât cu consimțământul statelor interesate și dacă acest consimțământ este refuzat net, ce înseamnă cererea de revizuire dacă nu masca sub care se ascund tendințe agresive? // Iată de ce am susținut totdeauna că revizuirea înseamnă războiul. // Eu vreau pace. Sunt slujitorul ei devotat și credincios. Iată de ce sunt antirevizionist.“⁵

Un asemenea punct de vedere tranșant, categoric, era chemat să aibă nu doar o valoare principială indiscutabilă ci, mai mult decât atât, una practică, fiind un avertisment al statelor Micii Înțelegeri în contextul eșecului previzibil al Conferinței de Dezarmare și al revigorării revizionismului și revanșismului.

La Bratislava, la 19 iunie 1937, deci cu 66 de ani în urmă, sub arcadele Universității „Komensky“, Nicolae Titulescu rostea un memorabil discurs – *Ordinea în gândire* – intrat în antologia marilor voci ale secolului XX. Departe de mine intenția de a-i fixa locul printre celelalte mari pledoarii ale lui pentru pace – fie că au fost pronunțate la Berlin, Londra, Cambridge, Geneva, Roma – și cu atât mai dificil de a-l supune analizei detaliate, substanța ideilor reclamând dimensiuni pe care nu ni le propunem aici și de care nici nu dispunem.

Mesajul politic pe care Nicolae Titulescu îl formula în urmă cu 66 de ani – la începutul dezagregării care a dus la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial – își păstrează pe deplin actualitatea, fiind un semnal privind pericolele mortale pe care le prezintă momentele de gravă turbulență pe plan internațional. Peste timp, pledoaria sa pentru o nouă organizare internațională, sprijinită pe lege și pe morală, certifică un gânditor profund și un om politic responsabil.

Vă supun atenției câteva paragrafe, care obligă, din perspectiva prezentului, la o adâncă reflexie, fie că vom accepta sau respinge ciclicitatea în istorie, fie că vom subscrie total la sau vom amenda parțial judecățile înaintașului nostru, prin referiri la datele concrete ale prezentului, fie că ne vom înscrie în rândul optimiștilor sau ale pesimiștilor, fie că aparținem unui stat mic sau unei mari puteri.

„Trăim într-o epocă tulbure fără precedent în istorie – afirma Nicolae Titulescu. Se spune că voim să evităm războiul și totuși el este foarte aproape, dar ochii noștri refuză să-l vadă. [...] Se spune că voim să trăim sub

domnia legii internaționale și totuși lumea asistă impasibilă la violarea ei repetată și la zeificarea celor care o realizează, fericită dacă aceștia din urmă consimt să accepte o convorbire, faptele împlinite nefiind niciodată repuse în cauză. // Lumea resimte azi o nevoie care primează asupra tuturor celorlalte: *Ordinea în gândire*. // Dacă această ordine nu este repede restabilită, tot ce se va face este inutil și omul va cădea mai jos decât pe vremea triburilor primitive, căci cel puțin, în epoca aceea, soarta care îl aștepta era ascensiunea, pe când soarta care îl așteaptă, în împrejurările actuale, pe omul de mâine, este durerea unei căderi de pe piscuri într-o prăpastie. // Să acționăm, acesta este cuvântul de ordine al timpurilor pe care le trăim.⁶

Citim aceste rânduri cu sentimentul că ne aflăm în fața unei analize efectuate la începutul anului 2000. La capătul a peste o jumătate de secol de la pronunțarea acestui discurs, realizăm că, dincolo de progresele uriașe în domeniile științei și tehnicii, omenirea nu a dobândit plusul de înțelepciune și umanitate de care are nevoie pentru a supraviețui și progresa, continuând să fie autor și victimă ale unor mari turbulențe care o țin sub semnul imprevizibilului periculos.

„Desigur – continua Nicolae Titulescu – omul de rând, care nu cunoaște detaliile și dificultățile politicii, are o tendință absolut firească de a evita războiul cât timp el sau țara lui nu sunt direct atacate. // Dar este ușor, printr-o educație adaptată, să facem ca omul de rând să înțeleagă că solidaritatea între națiuni este atât de strânsă, încât, nu te poți atinge fără urmări de una fără să sufere cealaltă. Este și mai ușor să-l facem să înțeleagă că a proclama dinainte necesitatea de a porni la război este mijlocul cel mai sigur de a-l evita. // Pentru mine, situația opiniilor publice în Occident seamănă ciudat de mult cu un film Kodak deja expus, dar încă nedevelopat. În ce mă privește, eu văd de pe acum imaginea. Omul de rând nu o va vedea decât în ziua în care evenimentele vor permite dezvoltarea filmului. Dar atunci va fi prea târziu; războiul va fi inevitabil și omul de rând va trebui să-l facă. // Or, scopul pe care noi trebuie să-l urmărim este să menținem pacea și nu să o câștigăm a doua oară.”⁷

S-au întocmit în timp, pe diverse meridiane, sute, poate mii, de cronologii și exegeze ale relațiilor internaționale de după cel de-al Doilea Război Mondial. Ele inventariază incredibil de multe conflicte și războaie din această jumătate de secol, mai mult decât în toate cele precedente la un loc. Războiul Rece a fost cel mai lung și cel mai costisitor război din istoria umanității. De-abia generația noastră poate evalua post-factum efectele sale profund destabilizatoare sub raport demografic, economic, ecologic. Oamenii de rând constată că nu se regăsesc în cauzele războaielor acestor decenii, fiind victime inocente ale unor interese ce nu le aparțin și al unor decizii în a căror adoptare nu au fost consultați.

„Știi că la ora actuală există o modă pe plan internațional: politica de neutralitate. Nimic mai firesc decât nevoia căreia îi corespunde o astfel de

concepție. Nimic mai firesc decât să nu vrei războiul și, dacă el totuși izbucnește, să nu vrei să iei parte la el. Dar să-ți închipui că se poate practica politica de neutralitate afirmând-o pur și simplu este într-adevăr prea copilăresc.⁸

„Dacă omul de rând este în stare să-și dea viața fără să știe pentru ce, să-i arătăm cel puțin respectul care i se cuvine, explicându-i cu franchețe care este datoria internațională a țării și, prin ea, care este propriul său interes. // Când va înțelege că tăcerea poate să-l ducă la moarte și că un cuvânt spus la timpul potrivit poate să-i salveze viața, el însuși va impune guvernelor de pretutindeni să vorbească și să spună cuvintele necesare care vor face să se încline spadele și să tacă tunurile.”⁹

Dedicându-se păcii, cu întreaga sa ființă, Nicolae Titulescu releva că este inacceptabilă indiferența față de evoluțiile belicoase, că neutralitatea ascunde egoisme iresponsabile și pericole greu de anticipat. În același timp, Nicolae Titulescu pleda în numele dreptului omului de rând de a ști, de a fi informat, de a-și expune punctul de vedere, căci nimeni, nicidecum, nu are dreptul de a angaja o națiune, o țară într-un război, fără ca oamenii ei să li se spună de ce, pentru ce, cu ce costuri, cu ce rezultate.

La capătul discursului său, al unui om care întrunea în mod fericit virtuțile juristului, filosofului, sociologului, diplomatului și omului politic, Nicolae Titulescu, considerat de unii doar un idealist – și ce ar fi de condamnat în asta și în ce măsură idealismul exclude *de plano* politica realului – vizionarul nu numai că vedea războiul, dar și sfârșitul acestuia, prefigurând o perspectivă pe care prea multele încercări și suferințe trebuia să lase loc găsirii și slujirii unui singur Adevăr:

„Numai în ziua în care politica se va confunda cu dreptul, în care spiritul politic nu se va mai opune spiritului juridic, numai în ziua în care se va înțelege că adevăratul spirit juridic se confundă cu spiritul politic cel mai ascuțit, pentru că el constă în armonizarea contradicțiilor de moment în serviciul stăpânului care se numește lege, pentru că el știe că dacă acesta nu mai merită să fie stăpân trebuie înlocuit cu un stăpân nou, adaptat exigențelor noi care se numesc tot lege, dar o lege nouă, numai în ziua în care dreptul va străluci ca un răsărit de soare în sufletul tuturor oamenilor, ca o directivă care călăuzește, ca un imperativ categoric care se impune, ca o autosupunere care se confundă cu libertatea organizată, numai atunci omenirea va fi salvată, pentru că în pacea pe care o creează ordinea juridică omul își va putea împlini destinul său, potrivit comandamentului Idealului Creator. // Idealul Creator vrea ca Împărăția Cerurilor care este în noi să se realizeze în jurul nostru în lumea vizibilă a materiei. // Idealul Creator nu se mulțumește să sădească în sufletul omenesc germenul credinței într-o viață viitoare, unde înțelepciunea își va da mâna cu bunătatea; el cere mai ales eforturile necesare, oricât de mari ar fi ele, pentru a integra în materie toate elanurile instinctive ale sufletului omenesc înspre frumos și înspre bine, pe

care nu este de ajuns să le întrevădem, ci trebuie să știm să le creăm! // Idealul Creator nu face deosebire între spirit și materie; el vede în cel dintâi geniul sculptorului, iar în cea de-a doua marmura care se lasă șlefuită pentru ca să apară în plină lumină frumosul, ascuns mai înainte în străfundurile sufletului omenesc. // Pacea în ordine, dreptul în perpetuă devenire corespunzător cu mersul schimbător al vieții, sufletul omenesc în strădanie continuă de a se realiza pe sine însuși în formele concrete ale unei gândiri și unei generozități în continuă ascensiune, iată condițiile pe care le cere ieșirea din haos și viața organizată către care aspiră ființele umane. // Numai prin drept ca metodă, prin domnia dreptului ca obiectiv, prin funcționarea dreptului în serviciul îmbunătățirii dreptului, ca regulă de conduită, vom realiza exigențele Idealului Creator, vom înceta a fi umilii care se pleacă în fața greutăților existenței, vom deveni stăpânii vieții, ai cărei sclavi ne-am crezut din ignoranță, vom simți într-un cuvânt că Dumnezeu este cu adevărat în noi.¹⁰

Cetățenii Europei Unite – cea mai amplă și solidă construcție politică și economică din istorie – pot găsi în *Ordinea în gândire* a lui Nicolae Titulescu un suport și un imbold pentru consolidarea propriei opere și dezvoltarea ei la nivelul întregului continent.

Evocăm în acest cadru științific evenimente, personalități și idei comune, convinși că avem obligația de a ne apleca asupra trecutului, prezentului și perspectivelor relațiilor bilaterale, asupra figurilor politice care au înscris pagini memorabile în biografia secolului .

Nicolae Titulescu și Stefan Osusky aparțin aceleiași generații, fiind aproape congeneri. Titulescu s-a născut în 1882, Osusky în 1889. Unul a studiat la Paris, celălalt la Chicago, amândoi urmând școala democrației occidentale.

Amândoi au fost siliți să emigreze, dar în momente diferite, sub imperiul dominației și ocupației străine.

Se vor regăsi în timpul Primului Război Mondial în avanposturile luptei de eliberare națională a statelor lor, acționând alături de conaționali lor la Paris, Londra, Roma, în rândurile consiliilor naționale română și slovac (recte ceh), unul aflându-se alături de Take Ionescu, celălalt alături de Masaryk și Beneš.

Deznodământul războiului, prăbușirea imperiilor, îi aduce pe amândoi la Conferința de Pace de la Paris (1919), semnând, fericită coincidență, în aceeași zi, Tratatul de la Trianon.

Societatea Națiunilor, marile conferințe având pe agendă, timp de ani de zile, reparațiile, minoritățile, dezarmarea, edificarea unor noi structuri de securitate, codificarea dreptului internațional ș.a., la Geneva, la Spa, Genova, Lausanne, Haga ș.a., îi așează alături ca spirit și opțiuni politice și morale.

La Tribuna Academiei Diplomatice Internaționale de la Paris, cei doi înscriu în anale discursuri memorabile, amândoi fiind deopotrivă promotori și exponenți ai legăturii dintre știință și politică.

Ideile, opțiunile și demersurile comune sau similare îi apropie, întâlnirile numeroase și convorbirile îndelungate, modele de convivialitate, nasc și cultivă sentimente de reciprocă prețuire, consacrate printr-o statornică prietenie.

În mai 1935, Stefan Osusky face prima vizită – și din păcate ultima – la București.

Avem toate temeiurile să presupunem că Nicolae Titulescu se află la originea invitației adresate lui Stefan Osusky.

Chiar la sosire, la 6 mai 1935, în Gara de Nord, Stefan Osusky este întâmpinat de un numeros public, printre care s-au numărat Eugen Titeanu, subsecretar de stat la Interne; Mihai Arion, secretar general la Externe; Lefèvre d'Ormesson, ministrul Franței; Jan Seba, ministrul Cehoslovaciei; Tilică Stăncescu, directorul Siguranței; Ion Dragu, directorul Presei din Ministerul Afacerilor Străine; Vasile Grigorcea, directorul Protocolului din Ministerul Afacerilor Străine; profesorul Dupront, directorul Institutului francez de înalte studii și profesorul Andrieu de la Institutul francez de înalte studii.

Ziarele de mare tiraj din Capitală – și vom menționa în primul rând „Universul“ – vor include ample prezentări ale biografiei intelectuale și politico-diplomatice ale lui Stefan Osusky.

Timp de câteva zile, îl vom găsi pe Stefan Osusky în centrul unor manifestări de profundă apreciere și aleasă simpatie.

În cursul serii de 6 mai 1935, Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Străine oferea în cinstea prestigiosului oaspete și a soției sale un dineu de rafinement și altitudine la Palatul Sturdza onorat de oficialități române de marcă, de diplomați străini, șefi ai misiunilor diplomatice din capitala României, precum și funcționari superiori din Ministerul Afacerilor Străine.

O simplă trecere în revistă a participanților este prin ea însăși relevantă pentru considerația deosebită care i se acorda. Astfel, au fost prezenți: Gheorghe Tătărescu, președintele Consiliului de Miniștri; Ion Nistor, ministrul Muncii; dr. Constantin Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice; Ion Inuleț, ministrul de Interne; Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor; Valeriu Pop, ministrul Justiției; Savel Rădulescu, subsecretar de stat la Externe; Eugen Titeanu, subsecretar de stat la Interne; Lefèvre d'Ormesson, ministrul Franței; Hamdulah Suphi-Tanrioer, ministrul Turciei; Constantin Collas, ministrul Greciei; Jan Seba, ministrul Cehoslovaciei; Mihail Semionovici Ostrovski, ministrul URSS; Mindo Perić, ministrul Iugoslaviei; Mihai Arion, secretar general al Ministerului Afacerilor Străine; poeta și scriitoarea Elena Văcărescu; Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul“, cel mai mare cotidian românesc.

Toastând, Nicolae Titulescu, emoționat și emoționant, a adus un elogiu alesului său invitat:

„Lăsați-mă să ridic paharul și să beau pentru prietenul Osusky, a cărui puternică personalitate se rezumă în aceste cuvinte: forța pură pusă în serviciul afecțiunii și fidelității;

Să beau pentru Osusky, copilul martir, izgonit din țara lui de persecuțiile șoviniste și care a plecat în America, unde a găsit a doua patrie: școala libertății;

Să beau pentru soldatul liberator al Cehoslovaciei, care nu a uitat niciodată pe români în vajnicele lui lupte;

Să beau pentru nobila patrie a lui Osusky, închinată întreagă muncii și păcii;

Să beau pentru președintele Masaryk și prietenia indestructibilă dintre Cehoslovacia și România.¹¹

Răspunzând elogiului adus – și dispunem astăzi și de un instantaneu fixând acest moment – Stefan Osusky afirma, dar nu înainte de a preciza că încă de pe vremea Armistițiului, când fusese trimis ministru la Londra, exprimase dorința de a fi numit la București, la „răspântia împărățiilor moarte“:

„Ca și România, Cehoslovacia a voit ca să lucreze împreună spre a umple golurile pe care «împărățiile moarte» le-au lăsat. Atâți cuceritori au străbătut pământurile ambelor țări: ei au dispărut, dar românii și cehoslovacii au rămas.

«Împărățiile moarte» înseamnă pentru români și cehoslovaci și ideile moarte. Noi privim un viitor pentru a cărui clădire avem și voința și forța. La răscrucea «împărățiilor moarte» refuzăm să ne îngropăm sub ruinele trecutului. Suntem aici pentru a crea valori umane. E pentru mine o plăcere de a vedea împlinit acum visul meu din 1918 de a veni la București spre a arăta că în munca mea și visul meu nu am despărțit Cehoslovacia de România.

Vom deveni în viața internațională subiecte, iar nu obiecte de tocmeală politică. Doresc cu toată ardoarea ca Cehoslovacia să devină un atare subiect și știu că fără România ea nu poate deveni.

Mi-a plăcut întotdeauna colaborarea cu Titulescu, pentru că el a arătat cea mai strălucită inteligență unită cu o formidabilă cultură, ridicând sentimentele, înălțând banalul vieții cotidiene în sferile viitorului. Nu este o plăcere mai mare pentru un om al vieții internaționale ca aceea de a vedea perspicacitatea unui om de stat servită cu mijloacele minunate ale verbului și acțiunii.

Cincisprezece ani de colaborare intimă, frățească, cu Titulescu, au însemnat pentru mine o plăcere excepțională. În oglindirea inteligenței lui active și creatoare, am admirat tot ceea ce am știut despre însușirile românului.

Ridic paharul pentru M.S. Regele Carol al II-lea, grație căruia Titulescu poate să lucreze pentru România și pentru noi, beau pentru un viitor cât mai bun al nostru, deasupra unui trecut definitiv îngropat.¹²

În ziua următoare, 7 mai 1935, Regele Carol al II-lea, aflat la Sinaia, a invitat la dejun pe Stefan Osusky și soția acestuia, pe Lucien Romier, directorul ziarului „Le Figaro“, și soția acestuia, Elena Văcărescu, prezent fiind și Nicolae Titulescu, șeful Cancelariei diplomatice românești.¹³

Nu dispunem de notațiile zilnice ale lui Carol al II-lea din anul 1935, după cum nu am găsit însemnări din partea celorlalți participanți. Fără dar și poate, subiectele de ordin politic nu au lipsit, atmosfera fiind dintre cele mai călduroase, calitatea gazdei și a interlocutorilor fiind o certitudine.

În seara aceleiași zile, de 7 mai 1935, la București marchizul Lefèvre d'Ormesson, ministrul Franței în România, oferea la rândul său un dineu în onoarea lui Stefan Osusky și a soției sale, a lui Lucien Romier și a soției sale, care s-au bucurat încă odată de atenția și prezența lui Nicolae Titulescu și a Ecaterinei Titulescu.¹⁴

Miercuri, 8 mai 1935, Stefan Osusky și Lucien Romier, cu soțiile, vor fi primiți de Stelian Popescu, directorul ziarului „Universul“, formator de opinie publică.¹⁵

Îl vom găsi prezent pe Stefan Osusky și la o mare recepție oferită de Carol al II-lea la Palatul regal¹⁶ cu ocazia zilei de 10 mai, ca și la dineul oferit, la 11 mai 1935, de către Nicolae Titulescu în onoarea participanților la întâlnirea Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, care îi va prilejui lui Stefan Osusky contacte și schimburi de vederi cu miniștrii de Externe ai Iugoslaviei, Turciei, Greciei, cu alți diplomați de rang înalt, membri ai delegațiilor țărilor respective.¹⁷

Schimburile de păreri avute de Stefan Osusky la București cu înalte personalități române și străine au fost incontestabil deosebit de interesante, având în vedere că ele aveau loc într-un context politico-diplomatic bogat în evenimente. La 15 aprilie 1935, Consiliile Permanente ale Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice, întrunite sub președinția lui Nicolae Titulescu, la Geneva, analizaseră rezultatele Conferinței de la Stresa, exprimând interesul pentru încheierea tratatelor de asistență mutuală din Sud-Estul Europei, precum și pentru succesul tratatelor proiectate în vederea realizării pactelor de securitate în Europa Centrală și Europa de Sud-Est.¹⁸ La 2 mai 1935, la Paris se semnase Tratatul franco-sovietic de asistență mutuală, a cărui încheiere fusese sprijinită de diplomația română prin Nicolae Titulescu, care a participat chiar la redactarea textului. Reuniunea Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice¹⁹ din 10–13 mai 1935, desfășurată sub președinția lui Nicolae Titulescu – și n-ar trebui uitat că Bucureștii au fost cvasiconcomitent gazda și a lui Joseph Paul-Boncour, fost președinte al Consiliului de Miniștri al Franței, prilejuind discursuri politice Titulescu – Paul-Boncour de rezonanță națională și europeană – înscrisesse pe agendă o

amplă analiză a situației politice generale, a semnificației Tratatului franco-sovietic, eventualitatea participării Înțelegerii Balcanice la un „Pact Mediteranean“, dezaproband cu aceeași ocazie recomandările Conferinței de la Stresa privind înarmarea Austriei, Ungariei și Bulgariei. La puține zile după aceea, la 16 mai 1935, la Praga, avea să se semneze Pactul de asistență mutuală dintre Cehoslovacia și URSS.

Cercetări viitoare, efectuate și de o parte și de alta, ne vor permite, poate descoperirea a noi și interesante date despre relațiile Titulescu – Osusky (corespondența celor doi, atâta cât și pe unde s-a păstrat, ar prezenta indubitabil un real interes).

Știm astăzi că acești eroi ai luptei pentru unitatea și independența națională a țărilor lor, pentru integritate teritorială, securitate și pace, pentru o Europă a fraternității, conlucrării, progresului și prosperității, au trăit drama dezintegrării țărilor lor, alegând calea exilului. Titulescu încă din 1936, odată cu înlăturarea sa definitivă din viața politică a României; Osusky din 1938, odată cu sfârtecarea Cehoslovaciei prin Acordul de la München și Arbitrajul de la Viena, prin ocuparea țării sale de trupele hitleriste.

Însemnările zilnice ale lui Nicolae Titulescu din 1938, publicate de noi parțial în urmă cu doi ani, mărturisesc tristețea profundă pe care omul politic și diplomatul român o încerca față de deznodământul evenimentelor internaționale care au condus la lichidarea Cehoslovaciei ca stat. „Niciun cuvânt de milă pentru Cehoslovacia – nota Nicolae Titulescu la 1 octombrie 1938. Sunt dezgustat de presă. [...] Și nebunii strigă că au salvat pacea.“²⁰

Evenimentele din Centrul Europei, din toamna anului 1938, au făcut obiectul a numeroase discuții purtate de Nicolae Titulescu cu oameni politici, diplomați, ziariști, dar și al unei analize personale, realizate în scris. Fostul ministru de Externe român amintește în mai multe rânduri de lucrarea sa *Criza europeană din septembrie 1938*. Textul acesteia nu ne este cunoscut, fiind pierdut sau ră tăcit doar; este cert că Nicolae Titulescu a redactat această lucrare – poate doar un studiu –, căci știm cu certitudine că a ținut să cunoască părerea unora dintre apropiații săi în legătură cu analiza pe care o realizase.²¹

Colegii noștri slovaci vor găsi, cu siguranță, într-o zi ecourile pe care sfârtecarea României, în 1940, la Est, la Sud și la Vest, le-au avut în sufletul acestui mare prieten al României care a fost Stefan Osusky.

Dacă Titulescu a murit în plin al Doilea Război Mondial, departe de țară, fără a vedea deznodământul și hotărârile Conferinței de Pace de la Paris, Osusky a supraviețuit marelui carnagiu pentru a vedea Cehoslovacia ocupată de trupe străine, aducătoare ale unui regim de inspirație moscovită, ca de altfel și România, trecând și el în neființă departe de țară.

Avem datoria, peste timp, să aducem un omagiu acestor luptători de linia întâi a democrației și libertății, ai securității, păcii și conlucrării.

Fără truda și jertfa lor – a tuturor celorlalți care au trăit și au murit pentru țările lor – nu am avea locul în istorie la care aspirăm și la care demnitatea ne dă dreptul.

NOTE

¹ *Ordinea în gândire*, discursul ținut de Nicolae Titulescu cu ocazia decernării titlului de *doctor honoris causa* al Universității „Komensky”, Bratislava, 19 iunie 1937; apud *L’Ordre dans la pensée*, în „Sbornik pravnicke Faculty University Komenského v Bratislave, 1937”; cf. și Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* (colectiv de redacție: Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu; notă asupra ediției: George Macovescu), Editura Politică, București, 1967, doc. nr. 486, p. 821.

² Buletinul nr. 24 din 31 decembrie 1933 al Direcțiunii Afacerilor Politice, Direcțiunea a II-a, Secțiunea Europa Centrală – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Fond Mica Înțelegere, vol. 10.

³ Alocuțiune rostită de Adrian Năstase, prim-ministru al României, cu ocazia ceremoniei de primire a medaliei de aur a Universității „Komensky”, Bratislava, 5 martie 2003.

⁴ Supra nota nr. 2.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. nr. 486, p. 822.

⁷ *Ibidem*, p. 832.

⁸ *Ibidem*, p. 829.

⁹ *Ibidem*, p. 832.

¹⁰ *Ibidem*, p. 834.

¹¹ „Universul”, 8 mai 1935.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, 9 mai 1935.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, 10 mai 1935.

¹⁶ *Ibidem*, 13 mai 1935.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, doc. nr. 370, pp. 635–636.

¹⁹ *Ibidem*, doc. nr. 379, pp. 648–650.

²⁰ Nicolae Titulescu, *Însemnări zilnice*, 1 octombrie 1938, Monte Carlo.

²¹ George G. Potra, *Titulescu. Spre Țara Dreptilor*, Editura Fundației „Universitatea pentru toți”, Slatina, 2001, p. 108.